

Острий Т. В.,
аспірант Київську університет
інтелектуальної власності та права

Правовий статусу військовозобов'язаних та осіб, які проходять військову службу в Україні

Правове становище військовозобов'язаних та осіб, які проходять військову службу, охоплює узгоджену систему норм, що визначають їхню участь у забезпеченні обороноздатності держави. Ці норми формують порядок військового обліку, мобілізаційної готовності, визначення придатності до служби та проходження військової служби. Значну роль відіграють вимоги щодо дисципліни, підпорядкування та виконання наказів, які відрізняють цю категорію від інших суб'єктів публічної служби. Установлені законом обмеження спрямовані на підтримання стійкості та функціонування військової системи в умовах різних безпекових викликів. Передбачені гарантії та матеріальне забезпечення створюють умови для належного виконання службових завдань. Норми, що регулюють статус осіб, пов'язаних із військовою службою, мають комплексний характер і охоплюють питання соціального захисту, відповідальності та процедурного забезпечення. Особливості правового становища враховують як загальні права громадян, так і спеціальні вимоги, притаманні військовій службі. У межах законодавства формується взаємопов'язана структура, що визначає юридичне становище кожної з цих категорій.

Д. Ковальов подає розгорнутий загальнотеоретичний огляд правового статусу військовослужбовців та членів їхніх сімей, визначаючи його як комплексну систему прав, обов'язків, гарантії та обмежень, що формується під впливом умов мирного й воєнного часу. Пропонується трирівнева структура цього статусу конституційний, спеціальний і індивідуальний підкреслюючи його динамічність залежно від виду служби та змін у законодавстві. Значна увага приділяється обмеженням, що супроводжують військову службу, та юридичним гарантіям, які забезпечують захист прав військових, особливо в умовах воєнного стану. Важливою частиною аналізу є констатація фрагментарності нормативного регулювання та необхідність його систематизації для усунення правових колізій. Окремий акцент зроблено на правовому становищі членів сімей військовослужбовців, включно з потребою розширення законодавчо визначеного кола таких осіб і посиленням реальної ефективності їх соціального захисту. Стверджується, що рівень якості правового регулювання статусу військових і їхніх родин прямо впливає на обороноздатність держави, соціальну стабільність і легітимність публічної влади [1].

Д. Соколов системно розглянув зміст основних прав військовослужбовців, які реалізуються під час проходження військової

служби та частково після її завершення, з акцентом на їх нормативне закріплення у статті 8 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей». Доведено, що чинне законодавство визначає значний спектр прав військовослужбовців, однак частина з них фактично має декларативний характер, що особливо помітно в умовах воєнного стану. Значну увагу приділено порівнянню українських норм із практиками держав-членів НАТО, зокрема США, де організація служби та соціальні гарантії побудовані на сучасних стандартах професійної армії. У роботі наголошується на потребі розширення переліку прав, особливо щодо здобуття освіти військовим у дистанційній формі та уточнення підстав звільнення з військової служби. Запропоновано власні редакційні зміни до статті 8 профільного закону, спрямовані на усунення прогалин та підвищення чіткості правового регулювання. Обґрунтовується, що вдосконалення нормативної бази у сфері соціально-правових гарантій військовослужбовців сприятиме зміцненню обороноздатності та підвищенню ефективності діяльності військової служби [2].

Т. Мельник здійснила комплексний огляд сучасних законодавчих і доктринальних підходів до розуміння понять «військовозобов'язаний» та «військовослужбовець», акцентуючи на їх дискусійності в умовах дії воєнного стану. Підкреслюється, що визначення цих категорій у чинному законодавстві є неповним і фрагментарним, що породжує проблеми у правозастосуванні та функціонуванні системи військового обліку. Значну увагу приділено характеристикам адміністративно-правового статусу військовослужбовця, який подається як особливий різновид спеціального статусу з комплексом прав, обов'язків, заборон, гарантій і елементів відповідальності. Висвітлено питання придатності військовозобов'язаних до проходження служби, процедури військово-лікарської експертизи та роль цих елементів у формуванні їхнього правового становища. Запропоновано власні, ширші трактування ключових понять, які, на відміну від чинних законодавчих дефініцій, враховують об'єктивні правові обов'язки щодо оборони держави та можливість притягнення до відповідальності за їх невиконання. Наголошується на необхідності вдосконалення механізмів забезпечення прав військовозобов'язаних і військовослужбовців, що має стати основою для оновлення військово-правових норм України [3].

Правовий статус військовозобов'язаних та осіб, які проходять військову службу в Україні, визначається комплексом нормативних актів, головним з яких є Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу», що встановлює поняття військовозобов'язаного, порядок взяття на військовий облік, права, обов'язки та умови призову, мобілізації й проходження служби [4]. Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» закріплює систему соціальних, матеріальних, медичних і правових гарантій, що забезпечують реалізацію

прав військових та їхніх родин як під час служби, так і після звільнення [5]. Норми Закону України «Про Збройні Сили України» визначають правове становище військовослужбовця як представника військової служби, його місце та функції в структурі оборонного сектору держави [6]. Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» регламентує обов'язки військовозобов'язаних щодо мобілізаційної готовності та порядок їх залучення до комплектування Збройних Сил і інших формувань [7]. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» встановлює особливості правового статусу військовослужбовців і військовозобов'язаних у період воєнного стану, включно з допустимими обмеженнями прав і зміною умов служби відповідно до вимог національної безпеки [8].

Правовий статус військовозобов'язаних та осіб, які проходять військову службу, в Україні ґрунтується на комплексі нормативних норм, що визначають обсяг їхніх прав, обов'язків, гарантій та обмежень у мирний і воєнний час. Для військовозобов'язаних основним є правовий режим військового обліку, мобілізаційної готовності та обов'язок прибути за викликом відповідних органів, а також проходження військово-лікарської експертизи, що підтверджує придатність до служби. Статус військовослужбовця має спеціальний характер і включає додаткові права, пов'язані з виконанням завдань оборони держави, а також обмеження, зумовлені військовою дисципліною, заборонаю участі у страйках, політичних партіях чи підприємницькій діяльності. Законодавство передбачає широкий спектр соціальних та правових гарантій військовослужбовців, включно з грошовим забезпеченням, медичною допомогою, правом на пенсію за вислугу років, забезпеченням сімей військових. В умовах воєнного стану статус обох категорій набуває особливих рис, оскільки допускається тимчасове обмеження окремих прав відповідно до Конституції України. Сукупність цих елементів формує багаторівневу конструкцію правового статусу, яка забезпечує правове регулювання оборонної сфери та гарантує ефективне виконання конституційних обов'язків щодо захисту держави [4; 5; 6; 7; 8].

Отже, правове становище військовозобов'язаних та військовослужбовців визначається узгодженим комплексом норм, що регламентують їхню діяльність та гарантують належні умови служби. Установлений порядок військового обліку, мобілізації та проходження служби забезпечує передбачуваність і правову визначеність для кожної особи, залученої до оборонної сфери. Спеціальні права, обов'язки та обмеження формують окремий правовий режим, який врівноважує потреби держави та гарантії особи. Соціальні гарантії та матеріальне забезпечення підсилюють стабільність правового становища цих категорій. Наявність обмежень слугує основою для підтримання дисципліни та ефективності військової служби. Процедурне забезпечення дозволяє реалізувати права та захистити інтереси осіб у випадках порушення законних норм. Сукупність

згаданих елементів формує цілісну систему правового регулювання, що охоплює всі аспекти служби та підготовки до неї. Таке нормативне середовище сприяє організованому виконанню завдань, пов'язаних із захистом держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ковальов Д.І. Правовий статус військовослужбовців та членів їх сімей: загальнотеоретичний аналіз. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2025. Вип. 89, ч. 2. С. 441–445. УДК 342.7. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.2.67>
2. Соколов Д. С. Основні права військовослужбовців, пов'язані з проходженням служби. Академічні візії. Вип. 33/2024. УДК 349.3. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14617670>
3. Мельник Т. М. Військовозобов'язаний та військовослужбовець: сучасні підходи до розуміння понять. Галицькі студії. Юридичні науки. 2023. Вип. 1. С. 40–41. УДК 342.922. DOI: https://doi.org/10.32782/galician_studies/law-2023-1-7
4. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25 березня 1992 № 2232-XII. Рада України. 2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2232-12>.
5. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20 грудня 1991 № 2011-XII. Верховна Рада України. 2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2011-12>.
6. Про Збройні Сили України : Закон України від 06 грудня 1991 № 1934-XII. Верховна Рада України. 2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1934-12>.
7. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21 жовтня 1993 № 3543-XII. Верховна Рада України. 2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3543-12>.
8. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 № 389-VIII. Верховна Рада України. 2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/389-19>.